

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Pszichológia Doktori Iskola
Elméleti Pszichoanalízis Program

PSZICHOANALÍZIS A PÓDIUMON
(Pszichoanalízis magyar hírlapokban 1910 és 1939 között)

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Friedrich Melinda
Doktori (Ph.D) értekezés

TÉMAVEZETŐ: PROF. DR. ERŐS FERENC

2018, Pécs

1. A disszertáció témája és célja

A múlt század első évtizedeiben a pszichoanalízis egyszerre volt tudományág, gyógyítási módszer, világnézet és széles körű szellemi mozgalom. A pszichoanalitikusság kritériumai térben és időben is jelentős eltéréseket mutattak, így a kérdésre, hogy mikor ki volt pszichoanalitikusnak tekinthető, nem létezik általánosan érvényes és egységes válasz. A tájékozódás egy lehetséges módját a korabeli napisajtó tanulmányozása nyújthatja.

Kutatási előzmények

A magyar (és a nemzetközi) pszichoanalízis történetét először és elsősorban freudista perspektívából (Freud, 1914, 1925; Jones 1955, 1957, 1972) írták. Magyarországon az utóbbi évtizedek Ferenczi-reneszánsza és újraéledő Ferenczi-kultusza (Lásd: Erős, 2004) következtében a szakirodalomban alulreprezentált a riválisnak minősített analitikus iskolák korabeli tevékenysége és szerepe. A magyar pszichoanalízis-történetről, valamennyi analitikus iskola történetére kitérő, jelentős összefoglaló monográfia is rendelkezésre áll (Harmat, 1994). Már a címe (*Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*) is jelzi, hogy a kanonizált perspektívából íródott – ennek megfelelően a rivális iskolákat a mainstream perifériáján tárgyalja. Éppen csak elkezdődött a riválisnak minősített analitikus irányzatok történetének feldolgozása és beleillesztése a magyarországi pszichoanalízis történetébe (Hárs, 2007).

A nagy periodikák feldolgozása részben megtörtént. Megismerhetővé vált a pszichoanalízis magyarországi recepciója és a pszichoanalitikusok szereplése a *Korunk* (Erős-Kapás, 1985; Erős, 1986; Kapás, 1990; Hárs, 2015), a *Nyugat* (Hárs, 2008), a *Huszedik Század* és a *Művészet* (Hárs, 2015) folyóiratokban. Teljes bibliográfia készült a pszichoanalízis reprezentációjáról az 1910-1939 közötti időszak egyes reprezentatív sajtótermékeiben (*Budapesti Hírlap, Népszava, Pesti Napló*). A bibliográfia feldolgozása az alábbi részterületeken történt meg: (1) Ferenczi Sándor alakja a napisajtóban (Friedrich, 2018), (2) bibliográfia tételei laponkénti és évenkénti bontásban.

A disszertáció **tárgya** a pszichoanalízis és a különböző pszichoanalitikus irányzatok jelenléte a kiválasztott magyarországi hírlapokban, 1910 és 1939 között, különös tekintettel a különböző pszichoanalitikus iskolák képviselőire, a közöttük lévő kölcsönhatásokra és ezeknek a pszichoanalízis történetét alakító szerepére.

A pszichoanalízis történetének jelentős, napilapokban és folyóiratokban dokumentált része feltáratlan maradt, ezért a pszichoanalízistörténet tudattalanjába süllyedt. A dolgozat forrásául szolgáló dokumentumok egyebek közt a következők: *Az Est, Budapesti Hírlap, Esti Kurir, Magyarország, Népszava, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Ujság, Világ, Színházi Élet,*

Tolnai Világlapja. Az említett lapokból a magyar és a nemzetközi pszichoanalízisről, ill. egyes képviselőiről és képviselőitől olyan adatokat és gondolatokat tudhatunk meg, amelyeket az eddig kiadott könyvekből és egyéb publikációkból eddig nem ismerhettünk.

A disszertáció **tézisei**:

(1) A korabeli sajtótermékeket áttekintve azt látjuk, hogy a pszichoanalízis „fénykorának” (Harmat, 1994, 109) tartott időszakban, 1923 és 1933 között a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület (továbbiakban: MPE) nem egyedüli és kizárólagos résztvevője és alakítója a magyarországi pszichoanalízis történetének. Magyarországon két egyesület is működött, amelynek tagjai pszichoanalitikusként definiálták magukat, és a magyarországi pszichoanalízis-történet szempontjából mindkét egyesület tagjainak tevékenysége meghatározó. A rivális egyesületek hazai tevékenységnek tudomásulvétele és ismerete nélkül nem érthető meg a magyar pszichoanalízis későbbi fejlődéstörténete sem.

(2) A két pszichoanalitikus egyesület és azok tagjai közötti kölcsönhatások nélkül a klasszikus freudi pszichoanalitikus iskola története is másként alakult volna – Magyarországon is. Ezen kölcsönhatások során vált szükségessé a pszichoanalízis és a pszichoanalitikusság meghatározása, és osztódtak fel az egyes egyesületek/irányzatok főbb tevékenységi területei. A kölcsönhatások ösztönzőleg hatottak a pszichoanalízis népszerűsítésére és az egyes egyesületek, ill. pszichoanalitikusok nyilvánosság előtti és sajtószerelésének mennyiségére is.

(3) Egyes pszichoanalitikusok, akik sajtószerelésük mértékéből és jellegéből és közéletben való részvételükből adódóan közszereplőnek tekinthetők, új szerepben válnak megismerhetővé, a korabeli laikus olvasó perspektívájából.

(4) Az a kép, ami a pszichoanalitikusról a köztudatban élt, és a korabeli újságot olvasóban a sajtó révén kialakulhatott, nem egyezik a pszichoanalízis hivatalos szerveinek – a Nemzetközi és a Magyar(országi) Pszichoanalitikai Egyesületnek – pszichoanalitikus-definíciójával.

A disszertáció **célja**, hogy (1) bemutassa a pszichoanalízis és egyes pszichoanalitikusok jelenlétét a kiválasztott országos terjesztésű hírlapokban, munkásságuk és életük olyan oldalait, amelyekről csak a korabeli sajtóból értesülhetünk, (2) különös tekintettel a két pszichoanalitikus irányultságú egyesület fő reprezentánsainak sajtó- és közéletbeli szereplésére és (3) azon kölcsönhatások (pl. a Ferenczi-Feldmann viszony) szerepére, amelyek a meghatározták a magyarországi pszichoanalitikus iskolák történetének egyes fejezeteit. A rész-célok teljesülésével a dolgozat megvalósíthatja fő célját: hogy a pszichoanalitikusok sajtószerelésének feltárásával és bemutatásával megteremtse a lehetőséget a magyarországi pszichoanalízis történetének kiegyensúlyozottabb szemléletére, amelyben mindkét, pszichoanalitikusokat magába foglaló egyesület megkapja a korabeli szerepének megfelelő helyet. Ezzel együtt tágabb tudomány- és kultúrtörténeti kontextusba

helyezi a magyar pszichoanalízist és annak szereplőit, segítve a navigációt ezen a sokszorosán újrafelosztott és gyakran csatatérre emlékeztető területen.

Módszerét illetően a kutatás inter- és multidiszciplináris – pszichoanalízis/pszichológiatörténeti, kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, mentalitástörténeti és sajtótörténeti – alapkutatás, forráskutatás és forráselemzés. Mentalitástörténeten annak az attitűdnek a feltárása értendő, hogyan viszonyul a sajtó, az újságíró és az olvasóközönség a pszichoanalízishez és a pszichoanalitikusokhoz, és fordítva: hogyan viszonyultak a korabeli pszichoanalitikusok a sajtóhoz és laikus olvasóközönségükhöz. A kutatás mentalitástörténeti része ebből a szempontból részben átfedi a dolgozat kultúr- és művelődéstörténeti aspektusát is. Az említett három tényező képezi tágabb kontextusát az adott időszak elhelyezésének a pszichológia, szűkebb értelemben a pszichoanalízis történetében, és egyben hozzájárul a sajtótörténet egy speciális szeletének megismeréséhez. A feltárt forrásokat két szempont alapján dolgozom fel: egyrészt bemutatom a szövegek tartalmát, másrészt számszerűsítem is a megjelenéseket; a publikációk időpontjai, szerző és a megjelenés helye szerint.

A disszertáció tartalmi keretei. A disszertáció témájából adódóan számos olyan téma is fölmerül, amelyek azonban túllépnek jelen dolgozat tartalmi keretein, célkitűzésein. Így például nem kerül sor a hivatkozott cikkek részletes tartalmi elemzésére. Nem vállalkozhattam minden esetben és részletesen az egyes analitikusok cikkeinek összevetésére egymással, sem pedig arra, hogy minden egyes esetben és részletesen összevessem a cikkeket a disszertációban szereplő analitikusok vonatkozó tudományos munkásságával. Ugyanígy nem térhettem ki részletesen a többi pszichoanalitikus sajtóbeli megjelenésére (pl. Hollós, Gartner, Róheim, Décsi stb.).

A feltárt források újabb kutatások alapját képezhetik. A pszichoanalízis magyarországi sajtószereplésének tanulmányozása a későbbiekben kiindulópontja lehet egy Moscovici (1961[2008]) nyomdokain haladó kutatásnak is, amely a pszichoanalízis szociális reprezentációinak gondos leírását célozhatná meg. A pszichoanalízis magyarországi napisajtóban megjelenő sokféle reprezentációjának feltérképezése megmutathatná, miként vált a pszichoanalízis Magyarországon a közgondolkodás részévé, azaz szociális reprezentációvá, „hogyan hatolt be [...] a társadalom különböző rétegeibe” (Moscovici, 2002, 275), a pszichoanalízisből mely témák szivárogtak le leginkább a köztudatba, és hogyan változtak az idők során a reprezentációk. Ez a vállalkozás jelen dolgozat keretein belül nem, de egy későbbi kutatás során realizálható. További lépés lehet egy más országok sajtójára is kiterjedő összehasonlító elemzés, amely rámutathatna a pszichoanalízis különböző országokban kialakult reprezentációinak feltételezhető eltéréseire és azonosságaira, illetve az eltérések és azonosságok történeti, kulturális okaira.

További – társadalomtudományi – kutatások kiindulópontja lehet a pszichoanalízis sajtórepresentációjának tükrében megjelenő kulturális reprezentáció és a kor pszichoanalitikusainak kompetenciájához tartozó témák elemzése, ezeknek a korban betöltött szerepének és esetleges időbeli változásaik okainak kimutatása is. Egy ilyen elemzés nemcsak arra adna választ, hogy adott időszakban mi foglalkoztatta a társadalmat, hanem arra is, hogy mikor milyen témában tartották kompetensnek a pszichoanalitikai tudást. Továbbá rámutathatna arra, hogy miben tért el a pszichoanalitikusok gondolkodása egy-egy adott témában a társadalmi közvélekedéstől.

A pszichoanalízis 1920-as évektől megfigyelhető térfoglalásának és bulvárosodásának nyomon követése sajtótörténeti szempontból is ígéretes lehet. Ez a bulvárosodás egyben hozzájárulhatott ahhoz, hogy az analitikus irányzatok egyre inkább kiszorították a (liberális) napisajtóból az egyéb pszichológiai, pszichiátriai és orvosi irányzatokat és azok képviselőit is.

2. Háttérinformációk

2.1 Analitikus irányultságú iskolák, egyesületeik és azok tagjai Magyarországon

A Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület taglistáinak vizsgálata – ki lehetett egyesületi tag, hogyan változtak az egyesület létszámadatai és a tagok végzettsége a kezdetektől a II. világháborúig – képet adott arról, mikor ki lehetett Magyarországon pszichoanalitikus, továbbá arról is, milyen fejlődésen ment keresztül a pszichoanalízis mint szakma.

Az **1910-es évek** végére Budapest a pszichoanalízis központjává vált, 1918-ban otthont adott az V. nemzetközi pszichoanalitikai kongresszusnak. 1919-ben Ferenczit, a világon elsőként, a pszichoanalízis professzorává nevezték ki (Lásd: Erős, 2009; 2010). Az 1920 előtti időszakban a tagok nagy része (Dick Manó, Freund Antal, Ignotus, Varga Jenő, stb.) nem volt gyakorló analitikus; számukra a pszichoanalízis nem gyógy mód, hanem – Ignotus szavaival – „embernézet”. A tagfelvétel szempontjai – a személyes kapcsolatokon túl – a tehetség, a tudományos érdeklődés és a pszichoanalízis iránti elköteleződés voltak; formális végzettség megszerzésére, vagyis a pszichoanalitikus képzési út végigjárására nem volt szükség (Vö. Schröter, 2009).

1920-as évekre a Tanácsköztársaság bukását követő emigrációs hullám következtében a tagok létszáma átmenetileg megfogyatkozott (az 1920-as és 1930-as évek emigrációiról bővebben lásd: Mészáros, 2009, 2014). 1925-től fogva a nemzetközi egyesületnek csak azon tagjai végezhetek terápiát, akik végigjárták az egész képzési utat. A tagfelvétel és a képzés rendszere egyre merevebbé, szigorúbbá vált. Az Eitingon-modell az egyesületi tagságot is a képzési feltételek teljesítéséhez kötötte, ami azt is jelentette, „hogy a Nemzetközi

Pszichoanalitikai Egyesület tudományos egyesületből pszichoanalitikus terapeuták szakmai szövetségévé alakult” (Schröter, 2002, 175). Mindez nem teremtett kedvező feltételeket a MPE bővülésének.

1930-as években – Freud és Ferenczi elhidegülése és a kedvezőtlen politikai légkör ellenére – Magyarországon továbbra is „virágzott” a pszichoanalízis. Az 1930-as években megfigyelhető a tagok végzettség szerinti összetételének egységesülése. Az 1930-as évek második felére egyre kevesebb olyan tagja volt az egyesületnek (pl. Lévy Lajos), aki nem művelte professzionálisan a pszichoanalízist. 1939-ben az egyesület 28 tagja közül mindössze heten nem rendelkeztek orvosi végzettséggel: közülük öt nem-orvos tag még az 1928 előtti időszakban csatlakozott az egyesülethez (a női analitikusok pályájáról vö. Borgos, 2018). A tagok végzettség szerinti összetételéből is kitűnik, hogy az 1930-as évekre a MPE tagjainak elsődleges tevékenysége a gyógyítás lett. Az egyesület terapeuták zárt szakmai közösségévé vált, a nem-orvosi (humán- és társadalomtudományi) pszichoanalízis jelentősége a korábbiakhoz képest háttérbe szorult.

A Független Orvosanalitikusok Egyesületének tagjai önmagukat mindvégig freudistaként és pszichoanalitikusként határozták meg. Az egyesület összetétele szembetűnően különbözött a freudista szervezetek többségétől: rendes tagjai kizárólag orvosok lehettek.

A magyarországi fiókegyesület története a korabeli napisajtó tanulmányozása alapján számos új adalékkal egészült ki. A sajtóból derült ki az egyesület megalakulásának pontos időpontja is. 1927 decemberében Feldmann Sándor alakította meg, Magyarországi Független Orvosanalitikusok Egyesülete néven (*Új pszichoanalitikus*, 1927, 7). A Független Orvosanalitikusok tagjai intenzív publicisztikai tevékenységet folytattak, számos népszerűsítő előadást és szemináriumot tartottak, amelyek a társadalom szélesebb rétegeit szólították meg. Az egyesület *Lélekkutatás* címmel saját folyóiratot is indított, Feldmann Sándor szerkesztésében, amely négy éven át, 1929-től 1932-ig jelent meg, és az egyetlen magyarországi pszichoanalitikus folyóirat volt. Az 1930. őszi előadásciklus alkalmával az érdeklődők köréből „Lélekkutatás barátai” néven önálló csoport is alakult, „azzal a tudományos és etikai célzattal, hogy az orvosanalitikusok szerkesztésében megjelenő *Lélekkutatás* című negyedévi tudományos folyóiratot, hűen a lap eredeti céljához, a modern lélektan iránt érdeklődőkhöz közelebb vigye és az orvosanalízissel határos általános lélektani kérdések [...] irodalmi feldolgozásában támogassa” (*Orvosanalitikai előadások*, 1930, 13). E csoport működéséről nem állnak rendelkezésre adatok, de létrehozatala önmagában is fontos lépés volt a laikus érdeklődők megszervezésében. A független orvosanalitikusok részben

megvalósíthatták azt, amit Ferenczi a Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesület kereteiben hiába próbált elérni – gondoljunk itt az öt évvel azelőtt, 1925-ben általa fölvetett kezdeményezésre, a Pszichoanalízis Barátainak Nemzetközi Társasága Freud által elutasított ötletére.

Az egyesület pontos, évekre lebontott taglistája sajnos nem áll rendelkezésre; a hozzáférhető források alapján az egyesület valaha volt tagjainak 13 főt számláló névsora rekonstruálható.

Sajtóforrásokból tudható az is, hogy, hogy az egyesület feltehetően az 1932-es év végén két részre szakadt. Feldmann elnöklétével működött tovább a Nemzetközi Egyesület hivatalos csoportja, és létrejött egy különálló csoport, Gartner Pál elnöksége alatt. A Feldmann-féle egyesület 1933 januárjában tiszteletbeli elnökévé választotta Décsi Imrét, titkára Kerényi János orvos lett, és tagja maradt Rapaport Samu. A Gartner-féle csoport először 1932 októberében kerül említésre a sajtóban Analitikus Orvostársaság néven, tagjai Balázs Dezső, Hajnal Richárd (mint titkár), Szalay Károly és Szinétár Ernő.

2.2 A pszichoanalitikus mozgalom és a sajtó. A pszichoanalízis explicit előfordulása három különböző napilapban 1910-1939 között

Az egyes pszichoanalitikusok sajtószereplésének bemutatása előtt átfogó képet adtam magának a pszichoanalízisnek a napisajtón belüli jelenlétéről. Három különböző napilapban (*Budapesti Hírlap*, *Népszava*, *Pesti Napló*) vizsgáltam a pszichoanalízis explicit előfordulását, vagyis azt, hogy a 'pszichoanalízis' és vele azonos jelentésű szavak (mint 'lélekelemzés', 'freudizmus') – a hirdetések számát leszámítva – hány írásban kerülnek említésre az adott lapban és évben. A három vizsgált lap közül a *Pesti Napló* rendelkezett a legnagyobb múlttal, példányszámmal és a legirodalmibb programmal is (Vö.: Lengyel, 2006). Baloldali-liberális szemléletű, széles látókörű orgánus volt, amely „sok 'színes' elbír” (Dénes, 1980, 153). A pszichoanalitikus mozgalom tagjaihoz igen közel álló *Nyugat* közel teljes gárdája dolgozott a *Pesti Napló*nak. A *Pesti Napló* és egyáltalán az Est-lapok olvasóközönségét elsősorban a budapesti liberális művelt középosztály tagjai alkották. A vizsgált időtartam az 1910 és 1939 közötti időszak.

	<i>Budapesti Hírlap</i>	<i>Népszava</i>	<i>Pesti Napló</i>
1923	2	6	9
1924	0	2	16
1925	2	9	33
1926	6	16	41
1927	8	17	54
1928	17	16	77
1929	24	17	46
1930	25	22	93
1931	16	18	87
1932	11	12	51
1933	17	23	62

1. táblázat: *Explicit hivatkozások a pszichoanalízisre laponkénti és évenkénti bontásban, részlet*

Az eredmények alapján világosan látszik, hogy a pszichoanalízis a különböző lapokban és években eltérő töménységben volt jelen. A pszichoanalízis említéseinek számát tekintve szembevetendő a *Pesti Napló* jelentős fölénye a *Budapesti Hírlappal*, de a *Népszavával* szemben is. Ezek az eltérések a lapok politikai irányultságából, jellegéből, és (fő)szerkesztőik személyes kapcsolataiból adódtak.

3. Pszichoanalitikusok a „pódiumon”

Az 1920-as évekre a pszichoanalitikus mozgalom az intézményesülést elősegítő intézkedések (pl. tagfelvétel és képzési irányelvek leszabályozása) következtében sokat veszített kezdeti nyitottságából, ugyanakkor, a „művelt rétegek” érdeklődése a pszichoanalízis iránt egyre növekedett (Freud/Ferenczi, 2005, 23). E folyamatok következményeképpen mind a pszichoanalízis, mind a társadalom részéről igény támadt a pszichoanalízis népszerűségének növelésére.

A pszichoanalízis népszerűsítésének taktikai szükségességét a különböző analitikus irányzatok egyidejű társadalmi aktivitása magyarázza. A rivális irányzatok egyesületeinek létrejötte és különösen a független orvosanalitikusok által kifejtett propaganda az ortodox freudista szervezeteket is nagyobb aktivitásra készítette: „Emiatt kissé nagyobb hírverést kell csapnunk a közvéleményben, s már tanácskozunk a módozatokat illetően (nyilvános előadások, publikációk stb.)” (Freud/Ferenczi, 2005, 66).

A disszertáció fő része a pszichoanalízis és a pszichoanalitikusok széles nyilvánosság előtti szereplését mutatta be – különös tekintettel az egyesületek fő reprezentánsaira –, külön alfejezetekben tárgyalva az egyesületeket reprezentáló pszichoanalitikusok sajtószerepléseit (nyilatkozatok, hozzászólások, interjúk, riportok), nyilvános előadásait, publikációit, és végül a róluk keringő anekdotákat és a személyiségükről a sajtó által közvetített képet.

3.1 Ferenczi Sándor interjúkban és riportokban

A magyar napisajtóban legtöbbet szereplő és a leggyakrabban meginterjúvult pszichoanalitikus maga Ferenczi Sándor volt. Nyilatkozott bűnügyekről, kuruzslásról, csodákról, Európa lelki csődjéről, a „pesti idegekről”, nevelésről, általában az emberi lélekről. Beszél a pszichoanalitikus mozgalomról és saját munkájáról. Sőt, olyan személyes részletek is kiderülnek róla, mint a napirendje, a kutyájának a neve, hogy ki fogadta őt otthonában, miután Amerikából hazatért, vagy hogy olvasott-e detektívregényeket.

A disszertációban 43, Ferenczit megszólaltató írást mutattam be, amelyek történeti és/vagy informatív értékük miatt is fontos kiegészítései Ferenczi életrajzának és életművének. A sajtószereplések egy kivétellel mind az 1921 és 1933 közötti időszakban történtek. Ferenczi jó politikai érzékéről tanúskodik, hogy míg 1924-ig csak évente egyszer nyilatkozott a sajtónak, addig 1925-től – amikor egyrészt a pszichoanalízis népszerűsítésére volt szükség, másrészt a fő riválisnak tekintett, a független orvosanalitikusok nemzetközi közösségéhez tartozó Feldmann Sándor is a nyilvánosság elé lépett – átlagosan kéthavonta jelent meg vele készült interjú vagy riport.

A Ferenczivel készült interjúkat, riportokat és nyilatkozatokat – azok nagy számából adódóan – tematikus bontásban ismertettem, külön tárgyalva Ferenczi megszólalásait a hétköznapi lélektani vonatkozásairól, népszerű tudományos kérdésekről, a bűnelkövetés lélektanáról, az öngyilkosságról, Freudról és a pszichoanalízis történetét érintő eseményekről, amerikai útjáról, valamint magánéletéről és munkájáról.

3. 2 Feldmann Sándor interjúkban és riportokban

Ferenczi után Feldmann Sándor volt az a pszichoanalitikus, akihez legtöbbször fordultak a különböző napilapok és folyóiratok munkatársai felvilágosításért. A vizsgált lapokban 1926 és 1935 között 39 alkalommal szerepelt riportokban és interjúkban.

Nagyobb munkáit Feldmann elsősorban azoknak a témáknak szentelte, amelyek leginkább a nemzedék lelki válságaiként – „korunk legsúlyosabb betegségeiként” (Feldmann, 1927, 9) – foglалhatók össze: „*az emberek nemiéletének rendezetlensége, fonáksága, perverziók tarka változatainak aggodalmas előretörése, a nemileg tehetetlen férfiak megdöbbenően nagy száma, a nők hidegsége a házasságban, mindkét nem nagymértékben kialakult homoszexualitása*” (Feldmann, 1927, 9). A férfiak potenciazavarain, a nő ösztönéletén túl könyveiben többek között a gyermekkor szexualitását, kényszerképzetek és egyéb ideges lelki bajok keletkezését, a testi működészavarok (pl. dadogás) lélektanát is tárgyalta. A szexualitás problémaköre ehhez képest a Feldmannal készült interjúkban aránylag ritkán került elő, láthatóan tabusított területnek számított akkoriban. Feldmannnt jellemzően nem kérdezték a pszichoanalitikus mozgalom történetét érintő lényeges mozzanatokkal kapcsolatban sem – Freud magyarországi helytartója egyértelműen Ferenczi volt –, a sajtó viszont előszeretettel fordult hozzá bármely tudományos kérdés, napihír vagy bűneset lélektani megvilágításáért.

3.3 Ferenczi és Feldmann publicisztikája a vizsgált sajtótermékekben

Ferenczi a vizsgált időtartamban és orgánumokban három írást jegyez a nevével, Feldmannnak ezzel szemben 45 publicisztikai írása jelent meg a vizsgált sajtótermékekben, ezek megoszlása azonban igen egyoldalú: a 45-ből 41 az *Ujságban*, kettő a *Pesti Naplóban*, és egy-egy az *Esti Kurirban* és a *Tolnai világlapjában*. Feldmann *Ujságban* közölt publicisztikai írásai a legkülönbözőbb hétköznapi és népszerű tudományos kérdésekkel foglalkoztak. Írásai az olvasó felé azt közvetítették, hogy a pszichoanalízisnek nélkülözhetetlen lehet a hétköznapi, közéleti, tudományos kérdések megértésében.

Ferenczi Feldmann munkásságával kapcsolatban többször is hangot adott elítélő véleményének: „ez a legújabb magyar 'lélektani' 'irodalom' helyesebben feldmannizmusnak volna nevezendő. Ám legyen, de akkor aztán a neológok ne élvezzék egyidejűleg az orthodoxia mimikrijének és a forradalmiság olcsó babérainak előnyeit” (Ferenczi 1930, 19). A Ferenczi által bírált feldmannizmus akár Feldmann érdeméért is felfogható, hiszen azt is jelenti, hogy írásmódjával Feldmann műfajt teremtett, vagyis kiválóan tudott a propaganda eszközeivel élni és nagyközönség számára érthetően írni. Feldmann célja publicisztikájával és több könyvével is bevallottan az volt, hogy „hogya a modern lélektan iránt érdeklődők kezébe [...] korrekt tájékoztatót” adjon (Feldmann, 1927, 3).

A szembetűnő számbeli különbség Ferenczi és Feldmann napisajtóban megjelent publicisztikája között egyrészt arra vezethető vissza, hogy tudományos eredményei közlésekor Ferenczi a hazai és nemzetközi *szakmai* orgánumokat részesítette előnyben (*Gyógyászat, IZP*); másrészt – Feldmann javára – magyarázza ezt az *Ujság* szerkesztősége és az orvosanalitikusok köre közötti kapcsolat. Harmadrészt, több szakmai fórum nem volt nyitott a Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesületen kívül működő analitikusok előtt.

	Ferenczi interjúkban és riportokban	Feldmann interjúkban és riportokban	Ferenczi publicisztikai írásai	Feldmann publicisztikai írásai
1912	1			
1918			1	
1921	1			
1922	1			
1923	1			
1924	1			
1925	6			1
1926	6	4		3
1927	6	10	1	10
1928	7	5	1	4
1929	2	3		3
1930	6	3		8
1931	1	6		6
1932	3	5		6
1933	1	1		5
1934		2		4
Össz es	43	39	3	44

2. táblázat: Ferenczi és Feldmann a vizsgált országos terjesztésű sajtóorgánumokban évek szerinti bontásban

	Ferenczi interjúkban és riportokban	Feldmann interjúkban és riportokban	Ferenczi publicisz- tikai írásai	Feldmann publicisz- tikai írásai
<i>Az Est</i>	1	-		
<i>Budapesti Hírlap</i>	1	-		
<i>Esti Kurir</i>	14	15		1
<i>Magyarország</i>	2	2		
<i>Népszava</i>	1	-		
<i>Pesti Hírlap</i>	2	-		
<i>Pesti Napló</i>	16	4	2	2
<i>Ujság</i>	3	11		41
<i>Világ</i>	1	-		
<i>Színházi Élet</i>	1	5	1	
<i>Tolnai világlapja</i>	1	2		1
Összes	43	39	3	45

3. táblázat: Ferenczi és Feldmann sajtószerelése sajtóorgánumok szerint

Feldmann Sándor a sajtóban Ferenczinél szűkebb időintervallumban, 1925-től volt jelen, de az 1925-től Ferenczi haláláig terjedő időszakban Ferenczi 36, Feldmann 37 alkalommal szerepelt a vizsgált sajtótermékekben. Ferenczi intenzív jelenléte a vizsgált hírlapokban egy időbe esik Feldmann aktivitásával, és Feldmann Ferenczi halála után független orvosanalitikusi minőségében nem is bukkant fel többé a lapokban. Azonban míg Ferenczi összesen kilenc különböző országos terjesztésű napi- ill. hetilapnak adott valamely témában nyilatkozatot, addig Feldmann mindössze négy különböző napilapban szerepelt ugyanolyan számú nyilatkozattal. Ez egyrészt Ferenczi szélesebb körű ismert- és ismeretségével függ össze, másrészt az egyes napilapok munkatársainak és a pszichoanalitikus irányzatok képviselőinek személyes kapcsolataival magyarázható. Megfigyelhető, hogy különböző napilapok különböző irányzathoz tartozó pszichoanalitikusokat favorizáltak, ami a *Pesti*

Napló és az *Ujság* esetében a leginkább szembeűnő: a *Pesti Napló* tizenhat alkalommal fordult felvilágosításért Ferenczihez, míg Feldmannhoz csak négyszer, az *Ujságnak* viszont Ferenczi csak három alkalommal nyilatkozott, míg Feldmann tizenegyszer.

Tanulságos volt összevetni azt is, hogy a két egyesület elnöke milyen témákkal kapcsolatban szólalt meg a sajtóban. A pszichoanalitikus mozgalomról, a pszichoanalízis mint tudomány fejlődéséről a nyilvánosság Ferenczitől értesült, Ferenczit legtöbb esetben erről kérdezték. Feldmann megszólalásai között nagyobb százalékban található olyanok, amelyeket valamely szenzációt keltő napihír (pl. a csodafakír produkciója) vagy populárisabb hétköznapi téma (pl. a sex-appeal, weekendezés) kapcsán tett. Jellemzően helyszíni riportokat is adott (kiállításon, vagy a delejes asszony rezidenciája előtt), és olykor olyat tett, amit egy ortodox freudista analitikusnak nem lett volna illendő: az utcán analizált, vagy pszichoanalízist adott egy-egy bűncselekmény vádlottjáról. Ferenczihez népszerű tudományos kérdések kapcsán fordultak gyakrabban, Feldmann viszont Ferenczinél több esetben nyilatkozott bűnügyekkel kapcsolatban, amelyek az összes megszólalás jelentős részét teszik ki. Ez arra enged következtetni, hogy a magyarországi pszichoanalízis-recepcióban az olvasóközönség fantáziáját elsősorban a bűncselekmények indították be.

A két egyesület közötti állandó rivalizálás – és a tény, hogy a pszichoanalízis történetének fénykorában két pszichoanalitikus egyesület működött Magyarországon –, ami a sajtózereplések gyakoriságnak és olykor tartalmának is alakító tényezője volt, az egyesületek vezéralakjainak személyes ellentétére vezethető vissza. E konfliktus gyökereiről és történetéről a rendelkezésre álló forrásoknak, elsősorban a Freud-Ferenczi levelezésnek és a későbbi kutatásoknak (Harmat, 1994; bővebben: Hárs, 2007) köszönhetően számos információ áll rendelkezésre. A Ferenczi és Feldmann konfliktusáról való eddigi ismereteket a korabeli sajtóból előkerült források értékes adalékokkal gazdagították.

Ilyen pl. Feldmann Ferencziről írt bensőséges hangvételű nekrológja, amit az *Ujságban* közölt:

„Izig-vérig tanító és mester volt. A háború előtti intellektuálisan szomjas ifjúságnak ő volt a lelki útmutatója és különösen a felnövekvő fiatal orvosnemzedék rajongott érte, tódult előadásaira, hogy a túlzott és csőd előtt áldó materialista ismeretelmélet helyébe megszerezze tőle az újat, a frissebbet: az embert és a társadalmat csak az emberi ösztönökön keresztül lehet megismerni.

Tíz éve annak, hogy egy borongós vasárnap, kemény kézzel elűzött magától. Úgy érezte, hogy ezt kell tennie, pedig második jószágos apám és mesterem volt. Mint a kitalált Ismael, álltam a sivatagban. Eleinte támolyogtam, mert nem éreztem támogató szívét. De hamarosan megéreztem, hogy kemény próbára akart tenni és én követtem azt az utat, melyet ő hangtalanul kijelölt nekem. Az ifjúság érthető dacosságával, de igazán és mélyen a tanítvány szeretetévei, hódolatával és tiszteletével gondoltam rá eddigi életem minden pillanatában, és amikor sírja fölé az én könnyeim is hullanak, úgy érzem, hogy elfogadja őket” (Feldmann, 1933, 26).

E nekrológban Feldmann nemcsak nyíltan írt Ferenczivel való konfliktusáról, hanem elemzéssel is szolgált – hiszen ha Feldmann a kitalált Izmaél, Freudnak Ábrahám szerepe jut, Ferenczi pedig nem lehet más, Izsák, az egyetlen fiú, az atya szeretetének birtoklója, akinek leszármazottai, ill. tanítványai a pszichoanalitikusok közösségét alkotják. Ferenczi halála után Feldmann teljesen visszavonult a Független Orvosanalitikusok Egyesületétől.

3.4 Egyéb pszichoanalitikusok a magyarországi a sajtóban 1910 és 1939 között

Ferenczin kívül mindössze két tagja volt a Magyar Pszichoanalitikai Egyesületnek, akit a sajtó rendszeresen meginterjúvott. Az egyik Róheim Géza volt, akit expedíciói előtt és után 1928 és 1931 között nyolc alkalommal kerestek fel a vizsgált napilapok újságírói, hogy interjúban vagy színes riportokban örökítsék meg Róheim élményeit. Hollós Istvánt szintén több alkalommal megszólaltatta a sajtó.

A sajtóban legtöbbet szereplő orvosanalitikus – Feldmann után – Gartner Pál volt. 1933 után ő volt a sajtóban legtöbbször megszólaltatott pszichoanalitikus: 1934 és 1938 között 15 különböző interjúban, ill. riportban szerepelt a vizsgált sajtótermékekben. Mind bűnesetekkel, mind általános lelki kérdésekkel kapcsolatban adott nyilatkozatokat; a 15-ből két esetben a *Színházi Élet*, ill. a *Tolnai Világlapja* megkeresésére. Gartner mellett gyakran fordultak a lapok felvilágosításért az individuálszichológus Máday Istvánhoz is, elsősorban gyermeklélektani kérdésekkel, de előfordult, hogy Gartnerrel együtt nyilatkoztak populáris témákban, pl. a szórakozottságról, a feledékenységről.

A vizsgált időszakban számos neves pszichoanalitikus megfordult Budapesten, és a legtöbb látogatás nyomán interjúk és riportok is készültek velük: Freuddal 1918-ban a *Világ*, 1927-ben a *Pesti Napló* számára, 1925-ben Rudolf von Urbantschitsch-csal, Georg Groddeckkel és August Aichhornnal különböző napilapok számára. Stekel legalább három egymást követő évben (1932, 1933, 1934) járt Budapesten. E látogatások alkalmával nemcsak nyilvános előadásokat tartott, hanem évről-évre interjút is adott a *Pesti Napló*, ill. az *Ujság* számára.

3.5 Viták a pszichoanalízis és a pszichoanalitikusság értelmezéséről

Freud a többi pszichoanalitikus iskola híveire a kezdetektől fogva mint szakadárokat utalt (Freud, 1925 [1989, 47]), és a pszichoanalízistől elszakadt irányzatokról beszélt, amelyek tevékenysége értelemszerűen nem volt pszichoanalízisnek tekintendő. Stekel és követői ellenben a különböző irányzatokban, jobban mondva „árnyalatokban” (Feldmann, 1930, 6) a

pszichoanalízis szétszakítottságát látták, és fájlalták, hogy a „pszichoanalízis *szervezetileg* egymással nem törődő csoportokra van [...] szakítva” (Feldmann, 1930, 61).

Megoszlottak a vélemények arról, hogy ki mondhatja magát pszichoanalitikusnak. A Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesület a ‘pszichoanalitikus’ megjelölés jogát kizárólag a saját – hosszú képzési utat végigjárt – tagjai számára tartotta fenn, egyéb esetben az illetéktelen használatnak minősült. Feldmann maga a „pszichoanalitikus” elnevezés használatára kizárólagos jogosultakként a Freud- és a Stekel-féle nemzetközi egyesületek tagjait jelölte meg (*Szélhámosság vagy pszichoanalízis*, 1927, 10).

Magyarországon Feldmann Sándor tevékenysége, ill. Ferenczi arra való válaszreakciói nyomán élesedett ki a „pszichoanalízis név” illetéktelen használatáról folyó vita, amelynek a *Gyógyászat* hasábjain kívül, egy másik, nem szakmai színtere is volt: a napisajtó. Ferenczi a sajtónak adott számos nyilatkozatában megragadta az alkalmat arra, hogy Feldmanntól és egyesületének tagjaitól a pszichoanalízist élesen elhatárolja. A disszertációban néhány példán keresztül mutattam be Ferenczinek a pszichoanalízis név illetéktelen használata elleni fellépését. Ferenczi leghatározottabb állásfoglalása a napisajtóban 1929 márciusában – tehát még a *Gyógyászat*-ban lefolyt vita előtt – hangzott el, abból az alkalomból, hogy a MPE kommunikét tett közzé, „amelyben felhívja a nyilvánosságot, hogy mindenféle magántudósok és konfuzus filozófiai irányzatok felveszik a pszichoanalízis nevet és ilyen címen előadásokat tartanak a pszichoanalízis tudományos tekintélyének felhasználásával” (*A freudisták tiltakoznak az ellen*, 1929, 9).

4. Összegzés és következtetések

A magyar pszichoanalízis intézményes felosztása és a pszichoanalitikusok sajtószerelése az 1920-as évek második felére egyre differenciáltabbá vált. Ezzel egy időben és részben ennek következményeképpen a két egyesület (Magyar Pszichoanalitikai Egyesület, Magyarországi Független Orvosanalitikusok Egyesülete) képviselőinek sajtószerelése a vizsgált dokumentumok (*Az Est, Budapesti Hírlap, Esti Kurir, Magyarország, Népszava, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Ujság, Világ, Színházi Élet, Tolnai Világlapja*) alapján kiegyensúlyozott. Ez indokoltá teszi a magyarországi pszichoanalízis korabeli történetének újragondolását.

A pszichoanalitikusok hírlapokban való jelenlétének bemutatása kiegészíti (1) a pszichoanalízis magyarországi történetéről és (2) a pszichoanalitikusokról alkotott képet. (3) Ezenkívül az is megmutatkozik, hogy a sajtóban ki szerepelt pszichoanalitikusként, és a korabeli újságolvasó a sajtó alapján kit tekinthetett pszichoanalitikusnak.

(1) A pszichoanalízis sajtószerelésének vizsgálata kimutatta, hogy a magyarországi pszichoanalízis történetében alakító szerepe volt a két egyesület, a MPE és a FOE közötti

dinamikus kapcsolatnak. Az egyesületek gyakori sajtószerelésének, a „pszichoanalízis” elnevezés használatáról folytatott vitáknak, és így a pszichoanalízis és a pszichoanalitikus önmeghatározására tett kísérleteknek a két egyesület elnökei közötti rivalizálás volt az egyik fő motívuma.

A sajtószerelések áttekintése nyomán az eddigieknél pontosabban rekonstruálható és így a pszichoanalízistörténetbe is beilleszthető a Magyarországi Független Orvosanalitikusok Egyesületének története és szerepe; a feltárt sajtóforrások kiegészítik és új megvilágításba helyezik Ferenczi és Feldmann viszonyát és annak pszichoanalízis-történeti jelentőségét.

A sajtószerelések tanulmányozása rátekintést kínál a pszichoanalízistörténet olyan jelentős eseményeire, mint a pszichoanalízis 1920-as évek második felében megfigyelhető berobbanása a sajtóba és a közgondolkodásba, a tudomány ezzel együttjáró és egyidejűleg végbemenő bulvárosodása, a rivális irányzatok, avagy „árnyalatok” (Feldmann, 1930) egyesületeinek megalakulása és a pszichoanalízis professzionalizálódása, a pszichoanalitikus szakma létrejötte. E párhuzamos folyamatok – amint kiderült – egymással szoros kölcsönhatásban álltak, a mélyebb összefüggések feltárása a jövő feladata.

(2) A sajtó a személyiség és a személyesség adekvátabb megjelenítője, mint a szerzők szacikkei. Így, míg tudományos munkásságukból kevésbé, az interjúszerelésekből következtetni lehet a pszichoanalitikusok személyiségére is. A pszichoanalitikusok, elsősorban az egyesületeket reprezentáló elnökök új szerepben válnak megismerhetővé, a közélet aktív szereplőiként, és egy eddig nem ismert perspektívából, a korabeli laikus olvasóéból. Kiderül továbbá az is, hogy a pszichoanalitikusokat mely témákban gondolták kompetensnek (főként általános lélektani és egyéb tudományos, pl. pedagógiai kérdésekben, de bármilyen aktuális esemény, leggyakrabban bűncselekmény lélektani hátterével kapcsolatban is). Az interjúk és nyilatkozatok kedvelt témái között nagy számban akadnak olyanok, amelyekről szakmai publikációikban nem írtak (pl. az aktuálpolitikai kérdések Ferenczi esetében), és ellenkezőleg, a pszichoanalitikus szakirodalomban kimerítően tárgyalt – főként a szexualitással kapcsolatos – témák kevésbé szerepeltek a korabeli napisajtóban. A pszichoanalitikusok nyilatkozatai további kutatások alapját képezhetik.

Egyes pszichoanalitikusok munkásságának és – elsősorban Ferenczi Sándor esetében – magánéletének eddig ismeretlen epizódjai és részletei tárultak fel. A sajtó és a nagyközönség Ferenczi személye és magánélete iránt tanúsított érdeklődése egyedülálló jelenség a magyar pszichoanalízis történetében. Ferenczi tanár lett a „közhangulat kegyelméből” (*Vasárnap Ferenczi Sándor dr. elutazik Amerikába*, 1926, 15); a közkeveltségnek ilyen fokát kevés pszichoanalitikus érte el.

(3) A pszichoanalitikusok sajtószerelésének bemutatása igazolja a feltételezést, miszerint a pszichoanalitikusról a korabeli köztudatban élő és az újságolvasóban a sajtó révén kialakulhatott kép nem egyezett a pszichoanalízis hivatalos szerveinek – a Nemzetközi és a Magyar(országi) Pszichoanalitikai Egyesület – pszichoanalitikus-definíciójával. A pszichoanalízis hírlapokban való jelenlétének vizsgálata során megmutatkozott, hogy a pszichoanalízis történetének jelentős eseményeivel (pl. a laikus analízis, Freud Goethe-díja) kapcsolatban Ferenczi Sándor, a MPE elnöke nyilatkozott: Magyarországon – Freud mellett – ő volt a pszichoanalízis ikonikus megjelenítője.

A pszichoanalitikus elnevezés használata tekintetében azonban a korabeli közélet és újságolvasó nem tett különbséget egyesületi hovatartozás szerint: Freud-féle és a Stekel-féle egyesület képviselői hasonló témákkal és közel azonos számú megszólalással szerepelnek a napisajtóban, sőt a mérleg nyelve az orvosanalitikus egyesület működési ideje alatt az utóbbi felé billen. A vizsgált időszakban egyaránt pszichoanalitikusnak minősültek a MPE tagjai és a független orvosanalitikusok – az előbbieket minden tiltakozása ellenére is. A mai pszichoanalízistörténet-írás egyik **feladata**, hogy ne vetítse vissza a múltba a ma definícióit, hanem helyi értékén kezelje a korabeli forrásokat.

A pszichoanalitikusok hírlapi szereplésének feltárása előmunkálatául szolgálhat számos további kutatásnak, a pszichoanalitikus történetírás olyan feladatainak, mint a pszichoanalízis recepciótörténetének feltérképezése, amely a napi-, hetilapokon és kívül kiterjed a periodikák és havilapok teljes körű és összehasonlító feldolgozására is. Emellett megteremt a pszichoanalízis más országok-beli sajtórepresentációjával való összevetésének lehetőségét.

A disszertáció továbbá hozzájárulás lehet Ferenczi Sándor, vagy akár Feldmann Sándor összes műveinek kritikai kiadásához is. Míg modern Freud-életrajzokban nincs hiány (Roudinesco, 2016; Whitebook, 2017), a ma is virágzó Ferenczi-reneszánsz dacára – éppen a közelmúltban látott napvilágot egy tanulmánykötet Ferenczi jelentőségéről (Aleksandar-Cassullo-Frankel, 2018) – a mai napig nem jelent meg korszerű Ferenczi-monográfia, amelynek teljességéhez Ferenczi sajtószerelése is hozzátartozik.

A Tézisekben felhasznált irodalom

- A freudisták tiltakoznak az ellen, hogy „magántudósok és konfuzus filozófiai irányzatok” visszaéljenek a „pszichoanalízis” névvel. (1929. március 24.) *Esti Kurir*, 69. sz., 9.
- Aleksandar, D. – Cassullo, G. – Frankel, J.** (ed.) (2018). *Ferenczi's Influence on Contemporary Psychoanalytic Traditions: Lines of Development—Evolution of Theory and Practice over the Decades*. London: Karnac Books.
- Borgos A.** (2018). *Holnaplányok. Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában*. Budapest: Noran Kiadó.
- Dénes Zs.** (1980). *Gyalog a baloldalon*. Budapest: Gondolat.
- Erős F. – Kapás I.** (1985). *Viták a pszichoanalízisről a két világháború között a magyar nyelvű baloldali publicisztikában. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság VII. Országos Tudományos Konferenciáján*. Budapest, 1985. március 6-8. (Kézirat.)
- Erős F.** (1986). A Korunk című folyóirat és a pszichoanalízis (Szemelvények Neufeld Béla írásaiból). *Pszichológia*, (6)2:293-307.
- Erős F.** (2004). *Kultuszok a pszichoanalízis történetében*. Budapest: Jószoveg.
- Erős F.** (2009). Ferenczi Sándor professzori kinevezése: háttér és kronológia. *Thalassa*, 20(4):3–28.
- Erős F.** (2010). A pszichoanalízis és a budapesti egyetem 1918-19-ben. Háttér és kronológia. In: *Pszichoanalízis és kulturális emlékezet* (85-103). Budapest: Jószoveg.
- Feldmann S.** (1927). *Idegesség és ösztönélet. Tanulmányok a psychopatológia és sexuálpatológia köréből*. Budapest: Novák Rudolf és Társa.
- Feldmann S.** (1930). *A férfi ösztönélete. (A születéstől az apaságig)*. Budapest: Mai Henrik és Fia Orvosi Könyvkiadó.
- Feldmann S.** (1933). Ferenczi Sándor. (1933. május 28.) *Ujság*, 120. sz., 26.
- Ferenczi S.** (1930). A "pszichoanalízis" név illetéktelen használata. *Gyógyászat*, 70(1):19.
- Freud, S.** (1914). A pszichoanalitikai mozgalom történetéhez. In: Erős F. (szerk.), *Sigmund Freud művei I. Önéletrajzi írások* (65-117). Budapest: Cserépfalvi, 1993.
- Freud, S.** (1925). Önéletrajz. In: Erős F. (szerk.), *Sigmund Freud művei I. Önéletrajzi írások* (9-63). Budapest: Cserépfalvi, 1993.
- Freud, S. – Ferenczi, S.** (2000-2005). *Levelezés I/1-III/2*. (Szerk.: Ernst Falzeder, Eva Brabant, Patrizia Giampieri-Deutsch, André Haynal, Erős Ferenc és Kovács Anna). Budapest: Thalassa Alapítvány–Pólya Kiadó.
- Friedrich M.** (2016). Ferenczi Sándor a Zeneakadémián. Az 1928-as előadássorozat a Pesti Naplóban. *Imágó Budapest*, 5(3-4):119-132.
- Friedrich M.** (2018). The Figure of Sándor Ferenczi in Representative Organs of the Hungarian Press. In: Aleksandar Dimitrijević, Gabriele Cassullo, Jay Frankel (ed.), *Ferenczi's Influence on Contemporary Psychoanalytic Traditions: Lines of Development—Evolution of Theory and Practice over the Decades*. London: Karnac Books. 72-77.
- Harmat P.** (1994). *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Sopron: Bethlen Gábor Kiadó.
- Hárs Gy. P.** (2007). A bécsi és a budapesti Stekel arcai a Freud-Ferenczi levelezésben. *Thalassa*, 18(2-3):97-120.
- Hárs Gy. P.** (2008). Pszichoanalízis a Nyugatban (I). *Múlt és Jövő*, 19(1):61-83.
- Hárs Gy. P.** (2015). The Reception of Psychoanalysis in Hungarian Journals and among Hungarian Writers in the First Four Decades of the 20th Century. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*. Vol.6,10: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=215>
- Jones, E.** (1955). *Sigmund Freud Life and Work, Volume Two: Years of Maturity 1901-1919*. London: The Hogarth Press.

- Jones, E.** (1957). *Sigmund Freud Life And Work, Volume Three: The Last Phase 1919-1939*. London: The Hogarth Press.
- Jones, E.** (1972). *Sigmund Freud Life and Work, Volume One: The Young Freud 1856-1900*. London: The Hogarth Press.
- Kapás I.** (1990). Viták a pszichoanalízisről a Korunk című folyóiratban 1926-1940 között. *Helikon*, 36(2-3):183-194.
- Lengyel, A.** (2006). Hatvany Lajos Pesti Naplója (1917-1919). *I. Magyar Könyvszemle*, 4(122):444-463.
- Mészáros, J.** (2009). „Az Önök Bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti pszichoanalitikus iskola és az emigráció*. Budapest: Akadémiai Kiadó,
- Mészáros J.** (2014). *Ferenczi and Beyond: Exile of the Budapest School and Solidarity in the Psychoanalytic Movement during the Nazi Years*. London: Karnac Books.
- Moscovici, S.** (1961 [2008]). *Psychoanalysis: Its Image and its Public*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Moscovici, S.** (2002). *Társadalom-lélektan*. Budapest: Osiris.
- Orvosanalitikai előadások. (1930. október 12.) *Ujság*, 232. sz., 13.
- Roudinesco, E.** (2016). *Freud: In His Time and Ours*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Schröter, M.** (2002). Die »Eitingon-Kommission« (1927-1929) und ihr Entwurf einheitlicher Ausbildungsrichtlinien für die IPV. *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 45:173-231.
- Schröter, M.** (2009). »Kell-e az egyetemen psychoanalízist tanítani?«Egy eredeti Freud-szöveg megkerüléséről. *Thalassa*, 20(4):29–44.
- Szélhámosság vagy pszichoanalízis? Kornis Ignác, a fantasztikus szélhámos, mű-kommunista, bűnügyi lélekbúvár, Kolumbus-uccai zsaroló és ideg orvos beismerő vallomást tesz. (1927. szeptember 4.) *Pesti Napló*, 200. sz., 9-10.
- Új pszichoanalitikus egyesület. (1927. december 14.) *Ujság*, 283. sz., 7.
- Vasárnap Ferenczi Sándor dr. elutazik Amerikába, ahol két szemeszteren át előadást tart a pszichoanalízisről. (1926. augusztus 22.) *Esti Kurir*, 189. sz., 15.
- Whitebook, J.** (2017). *Freud: An Intellectual Biography*. Cambridge: Cambridge University Press.

A témához kapcsolódó közleményjegyzék

Friedrich, M.: Az 1918-as Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus a korabeli napisajtóban. Spanyolnátha, kánikula és a cári család sorsa *Imágó Budapest*, 7:(2) pp. 66-72. (2018)

Friedrich, M.: The Figure of Sándor Ferenczi in Representative Organs of the Hungarian Press. In: *Ferenczi's Influence on Contemporary Psychoanalytic Traditions: Lines of Development—Evolution of Theory and Practice over the Decades*. Edited by Aleksandar Dimitrijević, Gabriele Cassullo, and Jay Frankel. London, Karnac Books. 72-77. (2018)

Friedrich, M.: Pszichoanalitikus egyesületek és tagjaik a II. világháború előtti Magyarországon. *KALEIDOSCOPE MŰVELŐDÉS- TUDOMÁNY- ÉS ORVOSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT* 2017/15: pp. 53-71. (2017)

Friedrich, M.: Ferenczi Sándor a Zeneakadémián. Az 1928-as előadássorozat a Pesti Naplóban. *Imágó Budapest*, 5(3-4):119-132. (2016)

Friedrich M.: The roar of cannons and the smell of gunpowder: Power and Exclusion in Early

Accounts on the History of the Psychoanalytic Movement. KALEIDOSCOPE
MŰVELŐDÉS- TUDOMÁNY- ÉS ORVOSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT 2015:(11) pp. 148-
155. (2015)

Friedrich M.: Titkok és titkolózások a pszichoanalízis történetében. KALEIDOSCOPE
MŰVELŐDÉS- TUDOMÁNY- ÉS ORVOSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT 2015/10:(10) pp.
123-129. (2015)

Friedrich M.: Storfer konfliktusai a pszichoanalízisben. Konferenciakötet. Pécsi
Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, Pécs, pp. 321-330. (2015)

Friedrich M.: Káin útja: Budapest - Prága. Franz Kafka és Otto Gross. In: Hubai Péter (szerk.)
Bűn-vallás és kegyelem: Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásköréből. Wesley
János Lelkészképző Főiskola 2012. március 16-18.. Konferencia helye, ideje: Budapest,
Magyarország, 2012.03.16-2012.03.18. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola,
2014. pp. 104-115. (ISBN:978-615-5048-22-7)

Friedrich M.: A hatalom-akarás legyőzése Franz Kafkánál és Otto Grossnál. IRODALMI
SZEMLE LVII:(11.) pp. 57-67. (2014)

Friedrich M.: Portraitskizzen im Freud – Ferenczi Briefwechsel. Otto Gross, Sándor Ferenczi
und Géza Csáth. In: Fröstelnde Einsamkeit – Schrei nach Liebe. Otto Gross, Psychoanalyse
und Expressionismus. 7. Internationaler Otto Gross Kongress, Dresden, vom 3. bis 5. Oktober
2008. Marburg an der Lahn: LiteraturWissenschaft.de (TransMIT). pp. 402-412. (2010)

Friedrich M.: A kirekesztés stratégiái a pszichoanalízisben. THALASSA 3: pp. 63-68. (2008)

Friedrich M.: Csáth Géza, Otto Gross és a Freud – Ferenczi levelezés. In: Erős Ferenc, Lénárd
Kata, Bókay Antal (szerk.): Typus Budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis Budapesti
Iskolájának történetéről és hatásáról. pp. 373-394. (2008)

Friedrich M.: Thomas Anz – Oliver Pfohlmann: Pszichoanalízis a modern irodalomban.
Dokumentáció. I. kötet: Bevezetés. Bécsi modernizmus. [Psychoanalyse in der Literarischen
Moderne. Dokumentation]. THALASSA 1: pp. 95-98. (2008)

Friedrich M.: Kongressbericht. In: Dehmlow / Rother / Springer (szerk.): Die Rebellion des
Otto Gross. 6. Internationaler Otto Gross Kongress, Wien, 2006. Marburg an der Lahn:
LiteraturWissenschaft.de (TransMIT). 517-520. (2008)

Friedrich M.: Otto Gross lázadása. THALASSA 2-3.: pp. 121-140. (2007)

Friedrich M.: Michael Rohrwasser: Freud olvasmányai. Arthur Conan Doyle-tól Arthur
Schnitzlerig. THALASSA 2-3.: pp. 193-198. (2007)

Friedrich M.: Otto Gross, az elfeledett kultúrforradalmár. THALASSA 2-3: pp. 33-56. (2006)